

№ 10. УНІВЕРСАЛЬНА БІБЛІОТЕКА. № 10.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА.

ПОЕМИ

З передмовою П. Филиповича.



ВСЕУКРАЇНСЬКЕ
ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
Київ.

Друга Радянська друкарня. Пушкінська, 4.
2327-4. Друковано 5.000.

б.г.д. міністра фінансів
Українською Радою -
видати актиору і
послани

Листа Курсам

від 10 лютого
1918 року № 111



Листа Курсам



Леся Українка

ЛЕСЯ УКРАЇНКА.

Сім років минуло, як смерть обірвала на 41-му році життя безумовно найвидатнішого представника нового українського письменства—Лесі Українки. Критика ріжних напрямків визнала за нею блискучий талант, здивувалась широкому обсягові її образів та ідей, а історик літератури міг зробити поважні висновки: „Леся Українка стоїть ніби в центрі нашої новішої поезії, з одного боку торкаючись попереднього гурту письменників, у яких голосніше бренить громадянська струна, з другого—сама дає почин тій індивідуалістичній, на неоромантичній основі, поезії, що останніми часами все дуже починає у нас озиватись“ (С. Єфремов).

Але ще й досі не прийшов той час, щоб поезія Лесі Українки перейшла, як творчий чинник, в широке коло літературного та громадського українського життя. Років з 10—15 тому, „коли творчість її піднеслась до найвищого ступня, коли вона пішла на снігову верховину життя,—читачі лишились в долині“ (Л. Старицька-Черняхівська), ті читачі, які так захоплювались її ранніми творами. Коли ж після 1917 року з нечуванною силою прокинулось українське життя і почав „масами звертатися до українського слова“ „український з походження московський з виховання інтелігент“, якого могли б

задоволити твори Лесі Українки (спостереження М. Зєрова), то цих творів він майже не може дістати. Лише в виданні „Друкаря“ (1918 р.) найде читач три драми „Касандра“, „У пуші“, „Камінний господар“, дві три менші розміром драматичні поеми надруковано ріжними видавницями—та й їх тоненькі зшитки давно розійшлися. А що вже казати про перший том творів Лесі Українки, виданий в 1911 р. „Дзвоном“—їого ніде не найдеш. Але й в цьому томові—речі далеко не найсильніші, вони належать до передостаннього періоду творчості Лесі Українки.

А більшість творів її розкидано по журналах. Драми, які вважають за найсильніші („Оргія“, „Адвокат Мартіян“) так і не передруковано з сторінок „Дзвону“ та „Літературно-Наукового Вістника“ за 1913 рік.

І не доходить до широкого читача багата спадщина одного з найактивніших і найгостріших поетів українських, того, що закликав:

„Слово, моя ти єдина зброя,
Ми не повинні загинуту обое!
Може в руках невідомих братів
Станеш ти кращим мечем на катів“.

Леся Українка добре знала могутню силу слова і не раз говорила про неї:

„Я не на те, слова, ховала вас
І напоїла кровлю свого серця,
Щоб ви лилися, мов отрута млява,
І посідали душі, мов іржа.
Промінням ясним, хвилями буйними,
Прудкими іскрами, летючими зірками,
Палкими близкавицями, мечами
Хотіла б я вас виховати, слова!
Щоб ви луну гірську будили, а не стогін,
Щоб краяли, а не труали серце,
Щоб піснею були, а не квілінням,
Вражайте, ріжте, навіть убивайте,
Палайте, чи паліть, та не вяліть!“

Не дарма Франко назвав Л. Українку „єдиним мужчиною“ серед письменників українських. Енергійна і геройчна душа жила в слабому хорому тілі, душа, сполучена з ніжним серцем, яке для висловлювання своїх особистих почувань знаходило іноді слова тужливі, покірні, тихі...

Дочка письменниці Олени Пчілки, племінниця славно-звістного Драгоманова, Леся Українка (справжнє ім'я—Лариса Косач, по чоловікові—Квітка) ще за дитячих років відзначала тяжкої хороби, цілими місяцями лежала слаба, ій довелось часто перебувати потім на курортах. Останні роки життя—„це вже була рвуча боротьба з смертю, літом на Кавказі,—зімою в Єгипті“.

„Ті подорожі до Єгипту це було чудо мужності Лесиной душі. Хвора, безсила з підвищеною температурою, з що-хвилинним чеканням можливої смерті, вона вирушала сама в далеку путь, по завжди бурхливому в цю пору морю і виришаючи, заспокоювала всіх, щоб ніхто не турбувався, що ій все гаразд. І тільки потім вже переказувала про всі свої пригоди“ (Л. Старицька-Черняхівська—Хвилини життя Лесі Українки. Л.-Н. В. 1913. Кн. X).

Вихована з дитячих років на рідній мові і в українському оточенню, не багато вражень винесла письменниця з українського побуту—часто доводилось ій жити в чужих країнах, і не тільки фізично, але й духовно. Чужовемні мови (французьку, італійську, німецьку, англійську, ніж кажу вже про російську) Леся Українка знала остільки добре, що могла на всіх цих мовах писати не тільки прозу, але й вірші, як свідчить Л. Старицька-Черняхівська.

Так міцно стоячи на європейському ґрунті Л. Українка могла сміливо розвинути вузькі межі українського тогочасного письменства, яке лише починало одходити від етнографізму, переспівування Шевченка та російських громадянських співців 80-х років

Вона знала: „вже певно „то в высшем суждено съвете“, шоб я mit Zodensverachtung кидалася в дебрі все-світніх тем (як наприклад, з Касандрою своєю), куди земляки мої, за виїмком двох-трьох одважних, воліть не вступати“.

Але Й беручись за всесвітні сюжети, або взагалі переносячи арену своїх творів в країні далекі, екзотичні, віки минулі (характерна риса нової західно-европейської і російської літератури), Леся Українка „лишається проте найсучаснішим з наших письменників“ (С. Єфремов). З словами гніву і сорому, з бадьюром закликом до боротьби звертається вона до свого покоління, покоління рабів, „паралітіків з близкучими очима“:

„Нехай же ми раби, невільники продажні,
Без сорому, без чести—хай же Й такі!
А хто ж були ті вояки одважні,
Що їх зібрали під прапор свій Спартак?“

І не тільки тяжка неволя рідного краю викликає у Лесі Українки мотиви ненависті великої, непереможної (цей мотив згучить в багатьох віршах і драматичних поемах), всяка неволя, всяка кривда і лицемірство знаходять відгук у „поета боротьби“.

Не визнає Леся Українка і тих ланцюгів, що накладає на людей християнство. В поемі „В катакомбах“ раб—Неофіт бачить, що християнство обходить соціальне питання, хоч і проповідує „царство Боже“, де не буде „ні пана, ні раба“. Він висловлює своє розчарування—протест:

Мені дарма, чи бог один на небі,
Чи три, чи триста, хоч і міріади:
За жодного не хочу помирати,
Ні за царя в незнаному едемі,
Ні за тіранів на горі Олімпі,
Нікому з них не буду я рабом,
Доволі з мене рабства на сім світі!
Я честь віддам тітану Прометею,

Що не творив своїх людей рабами,
Що просвітив не словом, а вогнем,
Боровся не в покорі, а завзято,
І мучився не три дні, а без ліку,
Та не назав свого тірана батьком,
А деспотом всесвітнім, і прокляв,
Віщуючи усім богам погибель.

Відгук натхнених і гордих думок Ніцше почувається в цих рядках і в багатьох інших творах Лесі Українки. Не тим тільки вона підіймала українське письменство до рівня „европейського”, що брала всесвітні сюжети і оригінально розроблювала їх (див. А. Ніковський). Екзотичність сюжета і драматизм у творах Лесі Українки Л.-Н. В. 1913 р. Кн. X; Головна заслуга її в тому, що вона перейнялась самим духом нової західно-европейської та російської літератури, тим індивідуалізмом, який од Байрона до Ібсена розвивався невпинно і блискуче. Це справжня „поезія індивідуалізма” (див. Д. Донцов. Поезія індивідуалізма". Українская жизнь. 1913. № 9—10) і при тому індивідуалізма творчого, конструктивного. Драматична творчість Лесі Українки, як і творчість Ібсена, пронизана огнем ідеї. Письменниця не одгороджується од дійсності, не утворює культу свого „я”, не кохається в в особистих почуттях—вона йде до життя, хоче розворушити темні і пасивні маси, підняти до боротьби пригнічену націю, і, хоч знає, що вона одна, але відважно йде своїм шляхом.

Та вольова стихія і той пахил до трагизму та прагнення подвигу, якими Ф. Сологуб вдатно характеризує високе мистецтво наших днів (див. „Искусство наших дней”. Русская Мысль. 1915 № 12)—ці елементи домінують і в творчості Лесі Українки і тому вона повинна також бути близькою для наших сучасників, для нашої бурхливої доби, як Ібсен або Ромен Роллан.

Ці елементи найбільш помітно в драмах та драматичних поемах Лесі Українки. Але мають їх і поеми.

Вони також цінні і своїм ідейним надбанням і красою багацтва словесного.

В поемі „Одно Слово“ – культ волі, характерний для всієї творчості Л. Українки.

В „Давній Казці“ дано той апoteоз поета, взагалі творця, півладного лише велінням свого внутрішнього голосу, який найдемо пізніш в драмі „В Пущі“.

„Ізольда Білорука“ цікава не тільки тим, що автор своє рідно обробляє всесвітній сюжет, а й тим, що це „скрита драма“, як назначив М. Зеров („Книгарь“).

„Віла Посестра“ – не тільки чутливе приймання духом чужого епосу. Це справжня перлина поезії, – читаючи її згадуєш слова С. Черкасенка (в „Дзвоні“ 1913 р. № 9), „Хто хтів би навчитись краси, орігінальності й чистоти рідної мови, той нехай студіює твори Лесі Українки“.

П. Филипович.

ДАВНЯ КАЗКА.

Може б'єт послухав казки?
Ось послухайте, панове!
Тілько вибачте ласкаво,
Що не все в ній буде нове.

Та чого там, люді добрі,
За новинками впадати?
Може часом не завадить
Т давніше пригадати.

Хто нам може розповісти
Щось таке цілком нове,
Щоб ніхто з нас не відмовив:
„Ет, вже ми чували сее“!

То ж коли хто з вас цікавий
Сядь і слухай давню казку,
А мені, коли не лаврів,
То хоч бубликів дай вязку

І.

Десь, колись, в якійсь країні,
Де захочете, там буде,
Бо у казці, та ще в віршах,
Все можливо, добрі люде;

Десь, колись, в якійсь країні
Проживав поет нещасний,
Тільки мав талан до віршів
Не позичений, а власний.

На обличчі у поета
Не цвіла урода гожа,
Хоч не був він теж поганий,—
От собі—людина божа.

Той співець—та що робити—
Видно правди не сховати,
Що не був співцем поет наш,
Бо зовсім не вмів співати.

Та була у нього пісня
І давінкою і гучною,
Бо розходилася по світі
Стоголосою луною.

І не був поет самотним,—
До його малої хати
Раз-у-раз ходила молодь
Пісні—слова вислухати.

Теє слово всім давало
То розвагу, то пораду;
Слухачі співцю за теє
Ділом скрізь давали раду.

Що могли, то те їй давали,
Він зо всього був добринний,
Досить з нього, що не був він
Ні голодний, ні холодний.

Як на весні шум зелений
Оживляв сумну діброву,
То що-дня поет приходив
До діброви на розмову.

Так одного разу ранком
Нац поет лежав у гаю,
Чи він слухав шум діброви,
Чи пісні складав—не знаю.

Тілько чує—гомін, гуки,
Десь мисливські сурми грають,
Чутно разом, як собачі
Й людські крики десь лунають.

Тупотять прудкій коні,
Гомін близче все лунає,
З-за кущів юрба мисливська
На долинку вибігає.

Як на те ж лежав поет напи
На самісінькій стежині.
„Гей!—кричить він,—обережно
Віку збавите людині!“

Ще на щастя не за звіром
Гналася юрба,—спинилась,
А то б може на поета
Не конечно подивилась.

Попереду Їхав лицаръ
Та лихий такий, крий Боже!
„Бачте,—крикинув,—що за птиця!
Чи не встав би ти, небоже?“

„Не біда,—поет відмовив,—
Як ти ѹ сам з дороги завернеш,
Бо як рими повтікають,
Ти мені їх не завернеш!“

— „Се ще такоже полювання“,
Мовить лицаръ з гучним сміхом,
„Слухай, ти, втікай лиш краще,
Бо пізнаєшся ти з лихом!“

— „Ей, я лиха не боюся,
З ним ночую, з ним і днію,
Ти втікай, бо я, мось-пане,
На таких, як ти, полюю.

„В мене рими соколята
Як злетять до мене з неба,
То вони мені вполюють,
Вже кого мені там треба!“

— „Та який ти з біса мудрий!
Мовить лицарь,—ще ві разу
Я таких, як ти, не бачив.
Я тепер не маю часу.

„А то ми б ще подивились,
Хто кого скорій вполює.
Хлопці, геть його з дороги!
Хай так дуже не мудрує!“

— „От, спасибі за послугу!
Мовить наш поет,—несіте.
Та візьміть листки з піснями,
Он в траві лежать, візьміте“.

— „Він напевно божевільний“,
Крикнув лицарь. „Ну, рушаймо!
Хай він знає нашу добрість, ~~житий ву ЕЙ~~
Стороною обминаймо ~~театрального мистецтва~~

„А ти тут зажди, небоже,
Хай-но, їхатиму з гаю,
Я ще дам тобі гостинця,
А тепер часу не маю“.

— „Не на тебе ждать я буду,
Так поет відповідає:
Хто ж кому подасть гостинця,
Ще того ніхто не знає“.

Лицарь вже на те нічого
Не відмовив, геть подався;
Знову юрба загукала
І луною гай озваєся.

Розтеклисѧ ловці по гаю,
Полювали цілу днину,
Та коли б же виплюювали
Хоч на сміх аку звірину!

А як сонечко вже стало
На вечірному упрузі,
Стихли сурми, томін, крики,
Тихо стало скрізь у лузі.

Гурт мисливський згододнілій
Весь підбився, утомився.
Де-хто ще заставсь у гаю,
Де-хто вже й з дороги збився.

Геть відбившися від гурту
Іде лицарь в самотині,
Зирк!—поет лежить, як перше,
На самісенькій стежині.

„Ах, гостинця ти чекаеш!
Мовив лицарь і лапнувся
По кишенях,—ой, небоже,
В дома гроні я забувся“.

Усміхнувсь поет на тое:
„Не турбуйсь за мене, пане,
Маю я багатства стілько,
Що його її на тебе стане!“

Спалахнув від гніву лицарь,
Був він гордий та завзятий,
Але ж тільки на упрітість
Та на гордощі багатий.

„Годі жартів!—крикнув згорда,—
Бо задам тобі я гарту!“
А поет їому: „Ta її сам я
Не люблю з панами жарту...“

„Бачиш ти—оця діброва,
Поле, небо, синє море,
То мое багатство-панство
І роскішне і просторе.

„При всьому сьому багатстві
Я щасливий завжди й вільний“.
Тут покликнув лицаръ: „Боже!
Чоловік сей божевільний“.

— „Може бути,—поет відмовив,—
Невне, всі ми в божій волі.
Та я справді маю щастя
І з мене його доволі.

„Так, і вільний, маю бистрі
Вільні думи чарівниці,
Що для них нема на світі
Ні застави, ні границі.

„Все, чого душа запрагне,
Я створю в одну хвилину,
В таємні світи, надхмарні
Я на крилах думки лину.

„Скрізь гуляю, скрізь бую,
Мов той вітер давінкий в полі;
Сам я вільний і ніколи
Не аламав чужої волі“

Засміявся на тее лицаръ:
„Давню байку правиш, друже!
Я ж тобі скажу на тее:
Ти щасливий, та не дуже.

„Я-б віддав отої химерний
Твій таємний світ надхмарний
За наземне справжнє графство,
За підхмарний замок гарний.

„Я б віддав твоє багатство
І непевній країни.
За єдиний поцілунок
Від коханої дівчини“...

Щось поет хотів відмовить
На недбалу горду мову,
Та вже сонечко червоне
Заховалось за діброву.

Надійшла сільська молодь,
Що з роботи поверталась,
І побачила поета,
З ним приязно привіталась.

Тут поет взяв мандоліну
І на відповідь гуртові
Він заграв, і до музики
Промовляв пісні чудові.

Всі навколо нерухомі
Зачаровані стояли,
А найбільше у дівчаток
Очі втіхою палали.

Довго й лицаръ слухавъ пісню,
Далі мовивъ на відході:
„Що за дивна сила слова!
Ворожбіт якийсь, та ѹгоді“.

II.

Літнім вечеромъ пізнецько
Самъ поетъ сидівъ въ хатині,
Такъ од ранку цілу днину
Вінъ просидівъ въ самотині.

То ж сидівъ поетъ въ віконці,
Слухавъ співівъ, що лунали
Скрізь по полю і до нього
У хатину долітали.

Співи стихли, потімъ хутко
Налетіла літня нічка;
Дерева шуміли зъ вітромъ,
Гомоніла бистра річка.

Тъ поетъ въ своїй хатині
Прислухавсь до того шуму,
Поглядъ въ темряву втопивши
Вінъ таємну думавъ думу.

Тільки чує,—хтось підіхав
На коні до його хати
І спинився, потім зброя
Почала чиясь бряжчати.

Що за диво! Під віконце
Хтось по малу підступає.
Тут поет не втерпів: „Хто там?“
Невідомого питает.

„Як що злодій, то запевне
Помилувсь ти, любий друже!“
— „Ні, се я“, озвався голос:
„Маю справу, пильну дуже“...

„Хто ж се я?“ — поет питает.
— „Я, Бертолльдо, лицаръ з гаю“.
Тут поет пізнав той голос:
„А, мисливий! Знаю, знаю!“

„Вибачай, прошу до хати,
Хоч у мене трошки темно,
Бо коли я сам у хаті,
Не палю вогню даремно;

„Та для гостя запалю вже“.
І добув вогню з кресала.
Перед ним лицарська постать
Владаря Бертолльда стала.

„Добрій вечір!“— „Добрий вечір“.—
Став тут лицарь і— ні слова.
Щось ніяк не починалась
Тая пильна розмова.

„Де ж твоя, мій гостю, справа?“
Далі вже поет озвався,
Лицарь стиха одмовляє:
„Я, мій друже, закохався“...

Тут поет йому говорить:
„Що ж на се тобі поражу?
А про те, доказуй далі,
Може чим тебе розважу“.

— „Закохався я і гину,
Каке лицарь,— в день і в почі
Бачу я перед собою
Ясні оченъкі дівочі“.

„Що ж?— поет на те говоритъ:
То за ручку, та ї до шлюбу!“
— Ох! зітхає лицарь,— візьме
Інший хтось дівчину любу!

„Під балкон мої донни
Кожен вечір я прихожу,
І в журбі тяжкій, в зітханнях
Цілу нічку я провожу.

„На мою журбу й зітхання
Я відновіді не маю,
Чим я маю привернути
Серде милої,—не знаю!

„Може б краще їй припади
До сподоби серенади?“...
Тут поет на те: „Запевне,
Треба пташечці принади!

— „Голос маю, каже лицарь,—
Та нє тямлю віршування“...
— „Певна річ,—поет говорить,—
То не легке полювання,

„А то б досі вже на лаври
Хто-б схотів, то їй був багатий.
Ні,—химерний, поровистий
Кінь поезії крилатий!“

— „Правду кажеш, мовив лицарь,
Але ж я тебе благаю,
Щоб поміг мені в сій справі.
Памятаю, як у гаю

„Ти своїм віршем чудовим
Чарував усю громаду,—
Тільки ти один тепера
Можеш дать мені пораду!

„За пораду все, що хочеш,
Дам тобі я в нагороду“.
„Ну, на се,—поет відмовив,—
Не надіюся я з роду.

„Можу я знайти їй без плати
Для приятеля пораду.
Ось пожди лиш трохи, зараз
Будеш мати серенаду.

„Та мені для цього треба
Іменния її вроду панни знати“.
— „Її на імення Ізідора,
А вродлива!... не скажати!“...

Більш поет вже не питався,
Сів, задумавсь на хвилину,
Записав щось на папері,
Зняв з кілочка мандоліну,

Показав слова Бертолльду,
Мандоліну дав у руки
Та написаний вірші,
І промовив для науки:

„Ти, співаючи, на струнах
Маєш так перебірати:
Ut-fa là-sol, fa-mi-rè-sol...
Далі можеш сам добрàти“.

„От, спасибі!“ крикнув лицаръ.
Ще ж поет не відоавався,
А вже лицаръ був на дворі.
На коня! і геть погнався.

І погнався лицаръ хутко
Через доли, через гори,
І синився під віконцем
У своєї Ізідори.

Хутко в неї під віконцем
Мандоліна залунала,
Із потоку гуків чулих
Сerenада виринала:

„Гордо, пишно, променисто,
Золотій світять зорі,
Та не може дорівнятисъ
Ні одна з них Ізідорі.

„Дорогих перлин коштовних
Є багато в синім морі,
Та не може дорівнятисъ
Ні одна з них Ізідорі“

Отже ледве серенада,
Задунала у просторі,
Вийшла з хати Ізідора
Подивитися на зорі.

А як стихли під балконом
Любі гуки мандоліни,
До Бертольда полетіла
Квітка з рожі від дівчини.

В ту ж хвилину Ізідора
Зникла хутко, наче мрія,
Та зосталася в Бертольда
Квітка з рожі і—надія!

III.

Боже, Боже! що то може
Наробити серенада!...
Зникли в серденьку в Бертольда
Темна туга і досада.

Усміх донни Ізідори
Був де-далі все ясніше
І що раз вона ставала
До Бертольда прихильніше.

Далі перстінь Ізідорин
На руці у нього сяє,
Нареченою своєю
Він кохану називає.

Як же бучно, як же втішно
Всім гулялось на весіллі.
Танцювали, попивали
Від неділі до неділі.

Всіх приймали, всіх витали,
Всім уміли догоditи,
Тільки нашого поета
Пан забувся запrosити.

Звісно, клопоту багато
Заважdi пану молодому,—
Хто-ж би міг ще памятати
Про якогось там сірому?

Час летів немов на крилах
І мов сон життя минало.
Ta не счувсь Бертольд, як лихо
Несподіване настало.

Забажалось королеві
Звоювати чужее царство,
Розіслав він скрізь герольдів
На війну скликати лицарство.

І як раз серед банкету;
В замку нашого Бертольда
Залунала гучна сурма
Королівського герольда.

Прощавай, дружино люба,
Всі роскоші, всі вигоди!
Все те треба промінити
На далекій походи.

Залишить Бертолльдо мусів
Молодую Ізідору,
У неділю вранці рано
Вже він виrushив із двору.

Подалося геть за море
Все одважніє лицарство;
Там за морем десь лежало
Бусурменське господарство.

І пішло одважне військо
Через нетри та пустині;
Не один воїк смутився
По своїй рідній країні.

Та коли вже надто тяжко
Туга серце обгортала,
То співці співали пісню,
Пісня тугу розважала:

„Не журись, коли недоля
В край чужий тебе заживе!
Рідний край у тебе в серці,
Ноки спогад ще не гніне.

„Не журись, не марно пройдуть
Сі слози й тяжка мука;
Рідний край щиріше любити
Научас нас розлука“.

Так вони співали, йдучи
Через дикій пустині,
Додавав той спів розваги
Не одній смутий людині.

Попереду всього війська
Три старші виступали:
Карлос, Гвідо і Бертолльдо;
За одвагу їх обрали.

Їдуть, їдуть, врешті бачать,—
Три дороги розійшлися;
Розлучились тут найстарші,
Кожний різно подалися.

Карлос вибрав шлях направо,
Гвідо вибрав шлях на ліво,
А Бертолльд подався просто:
„Дай же Боже нам!“— „Щасливо!“

І Бертолльдові спочатку
Справді щастя панувало,
Довелося звоювати
Городів чужих чимало.

От вже він на столъне місто
Погляда одважним оком,
Але тут-то саме щастя
Обернулось іншим боком.

Чи то врешті у Бертольда
Притомилося лицарство,
Чи то владарь бусурманський
Міцно та^к тримавсь за царство,—

Тілько твердо так трималось
Місто гордее, уперте,
Раз одбіллось, потім в-друге,
Потім в-трете, ще й в-четверте.

Тут прийшлося Бертольду з лихом:
Край чужий, ворожі люде,
Голод, злідні, військо гине...
Що то буде, що то буде?...

Місяць другий вже ведеться
Тая прикрая облога,
Серед війська почалися
Нарікання і трівога.

Приступили до Бертольда
Вояки її гукають грізно:
„Гей, виводь ти нае із-віден!
Геть веди, поки не пізно!“

„На-що ти сюди на згубу
Підманив нас за собою?
Чи ти хочеш щоб усі ми
Наложили головою?

„Осоружне нам се місто!
Хай ій цур, такій облозі!
Хай ій цур, самій тій славі!
Хай ій цур, тій перемозі!“...

Хтів Бертолльд розумним словом
Лютє військо вгамувати,
Та воно де-далі гірше
Почало репетувати.

Далі кинулись до зброї...
Бог зна чим би то скінчилось...
Але тут хтось крикнув: стійте!
Військо раптом зупинилося.

Вийшли тут наперед війська
Військові співці славутні,
Всі вони були при зброї,
А в руках тримали лютні.

З них один промовив: „Браття!
Часу маєте доволі,
Щоб Бертолльда покарати,
Він же й так у вашій волі.

„Ми б хотіли тут в сій справі
Скілька слів до вас сказати,
Та співцям співати личить,
Отже ми почнем співати”.

Тут один із них тихенько
Струни срібні торкає,
Усміхається лукаво
І такої починав:

„Був собі одважний лицар,
Нам його згадать до речі,
Він робив походи довгі—
Від порога та до печі.

Він своїм язиком довгим
Руйнував ворожі міста...
Чули ви його розповідь:
„Я один, а іх аж триста!

„Ну, та й сей одважний лицаръ
Якось вибрався до бою,
І вернув живий, здоровий:
Талісман він мав з собою.

„Я гадаю, талісман сей,
Кожен з вас тут знатъ готовий?
Се буде речення мудре:
Утікай, поки здоровий!”

„Утікай, поки здоровий!“
Всі співці тут заспівали;
Вояки стояли тихо,
Очі в землю поспускали.

Раптом зброя заблищала
І гукнуло військо хором:
„Ой, готові йти до бою.
Краще смерть, ніж вічний сором!“

І метнулися у напад
Так запекло, так завято,
Що не встигла її ніч настати,
Як було вже місто взято.

Місто взято, царь в полоні
Бусурманський. Перемога!
От тепер уже одкрита
Всім у рідний край дорога.

Тут на радощах Бертолльдо
Всіх співців казав зібрати
І коли вони зібрались,
Привселюдно став казати:

„Би, співці славутні наші,
Би, красо всього народу!
Ви нам честь відрятували,
Вам ми винні нагороду!“

Та співці відповідали:
„Ні, не нам, ласкавий пане:
Той, хто сих пісень навчив нас,
Нагороду хай дістане“.

— „Де ж він, де?“ гукнув Бертольдо,
Що ж він криється між вами?“
„Він не тут, співці говорять,
На війні не був він з нами.“

„Він застався, щоб піснями
Звеселять рідну країну,
Там він має розважати
Не одну сумну родину“.

— „Знаю я цього поета
І його величну душу,
І тепер йому по-царськи
Я подякувати мушу.“

„Тілько б дав нам Бог щасливо
Повернутися до дому,
Срібла; золота василлю
Я співцеві дорогому!..“

IV.

Кажуть, весь поміст у пеклі
З добрих замірів зложився.
Для пекельного помосту
І Бертолльдо потрудився...

Вже давно Бертолльд вернувся
Іздалекої чужини,
Знов зажив життям веселим
Біля милої дружини.

Знов у нього в пишнім замку
Почалося вічне свято,—
О, тепер було у нього
Срібла, золота багато!

Окрім того, що набрав він
На війні всього без ліку,
Ще король йому в подяку
Нагороду дав велику.

Сила статків та маєтків!
Вже Бертолльдо граф заможний!
Він живе в своїому графстві,
Наче сам король вельможний.

Та околиця, де жив він,
Вся була йому віддана,
Люд увесь в тім краю мусів
Узнавати його за пана.

То ж спочатку того щастя
Справді був Бертолльдо гідний,
Правий суд чинив у панстві,
До підданих був лагідний.

Але то було не довго,
Він де-далі в смак ввіходив,
І по троху в себе графстві
Інші звичаї заводив.

Що ж, напитки, та наїдки,
Та убрання прехороші,
Та забави, та турніри,
А на все ж то треба грошей.

Та ї по всіх далеких війнах
Граф привчився до грабунку,
А тепер в своїй країні
Він шукав у тім рятунку.

Почалися нескінченні
Мита, панщина, податки,
Граф поставив по дорогах
Скрізь застави та рогатки.

Трудно павіть розказати,
Що за лихо стало в краю,—
Люде мучились як в пеклі,
Пан втішався як у раю.

Пан гуляв у себе в замку,
У ярмі стогнали люде,
І здавалось, що до віку
Все така неволя буде.

Роалинався людський стогін
Всюди хвилею сумною,
І в серденьку у поета
Оливався він луною...

Ось одного разу чує
Граф лихі, тривожні вісти,
Донесла йому сторожа,
Що не все спокійно в місті;

Що співці по місті ходять
І піснями люд морочать,
Все про рівність і про волю
У піснях своїх торочать.

Вже їх по тюрмах іх сажають,
Та ніщо не помагає,
Їх пісні ідуть по людях,
Всяк пісні ті переймає.

„Ну,—гукнув Бертолльд,—то байка!
Я візьму співців тих в руки!“
Раптом чує десь близенько
Залунали пісні гуки:

„В мужика землянка вожка,
В пана хата на помості;
Що ж, не дарма люде кажуть,
Що в панів біліші кості!

„У мужички руки чорні,
В пані рученька тендітна;
Що ж, не дарма люде кажуть,
Що в панів і кров блакитна!

„Мужики цікаві стали,
Чи ті кості білі всюди,
Чи блакитна кров поплеться,
Як пробити пану груди?“

— „Що се, що?—кричить Бертолльдо.—
Гей, ловіть співця, вяжіте!
У тюрму його, в кайдани!
Та скоріш, скоріш біжіте!“

Коли се э-за мурів замку
Обізвався голос долі:
„Гей біжіте, панські слуги,
Та спіймайте вітра в полі!

„Не турбуйся ти даремне,
Все одно, вельможний пане,
Вловиш нас сьогодня десять,
Завтра двадцять знов настане!

„Нас таки чимале військо,
Маєм свого отамана,
Він у нас одважний лицаръ,
Врешті, він знайомий пана“...

Мов крізь землю провалився
Той співець, утік од лиха.
А Бертолд сидів і думав,
Далі так промовив стиха:

— „Маєм свого отамана!“—
„Ось де корінь цілій справі!
Ну, та я тепера хутко
Положу кінець забаві!“

Тут він двох що-найвірнійших
Слуг до себе приклкає
І до нашого поета
У хатину посилає:

„Ви скажіть йому від мене,
Що я досі памятаю,
Як пісні його втішали
Нас колись в чужому краю.

„Власне я тепер бажаю
Дать йому за них заплату,
Я поетові дарую
В себе в замку гарну хату.

„Я його талан співацький
Так високо поважаю,
Що співцем своїм придворним
Я зробить його бажаю.

„Ви скажіть, що він у мене
Буде жити в шані, в славі,
Тільки, звісно, хай забуде
Різні вигадки лукаві“.

Слуги зараз подалися
До убогої оселі,
Принесли вони поету
Ті запросини веселі.

Усміхаючись він слухав
Те запрошення знатнее,
А коли вони скінчили,
Так промовив ім на сее:

„Ви скажіте свому пану,
Що заплати не бажаю,
Бо коли я що дарую,
То назад не одбираю.

„Хай він сам те пригадає,
Що то ж я йому дав золото,
Хоч тепер об тім жалкую,
Краще б кинув у болото!

„Ви скажіть, що я не хочу
Слави з рук його приймати,
Бо лихую тілько славу
Тії руки можуть дати.

„Золотих не хочу лаврів,
З ними щастя не здобуду,
Як я ними увінчуясь,
То поетом вже не буду.

„Не поет, у кого думки
Не літають вільно в світі,
А заплутались на віки
В золотій тонкі сіті.

„Не поет, хто забуває
Про страшні народні рани,
Щоб собі на вільні руки
Золоті надіть кайдани!

„То ж підіте і скажіте,
Що поки я буду жити,
Не подумаю до віку
Зброї чесної зложити!“

З тим вернулись вірні слуги
До Бертолъда і сказали:
„Так і так поет відмовив,
Ми даремне намовляли“...

Аж скіпів Бертолъд, почувши
Гордовиту відмову,
До поета посилає
Посланців тих самих знову:

„Ви скажіть сьому зухвалицю,
Що тепер настав день суду,
Що терпів його я довго,
Але більш терпіть не буду.

„Коли він складання віршів
Бунтівничих не покине,
То в тюрму його закину,
Там він, клятий, і загине!“

Знову слуги подалися
До убогої хатини,
І підходячи почули
Тихий бренькит мандоліни.

У вікно зирнули слуги,
Бачуть: зібрана громада,
Всі стоять навколо ліжка,
Мов якась таємна рада!

Утомившись поет від праці,
Третій день лежить в недузі,
Слухачі павколо нього
Посхилили чола в тузі.

А поет усе то грає,
То щось пише на папері
Й роздає писання людям;—
Тут ступили слуги в двері.

Всі метнулися хутко з хати,
І поет один застався,
Подивившись на слуг спокійно,
Гордовито привітався.

Всі Бертолльдові погрози
Слухав мовчки, усміхався,
А коли скінчили слуги,
Так до них він обізвався:

„Ви скажіть своїому пану,
Що готовий я в дорогу,
Тільки хай велить прислати
Слуг ще двох вам на підмогу.

„На запросини ласкаві
Я не можу встать з постелі,
Вам нести мене прийдеться
Дж до нової оселі.

„Ta ї в темниці буду вільний,—
Маю думи чарівниці,
Що для них нема на світі,
Ні гзетави, ні границі.

„І мого прудкого слова
Не затримає темниця,
Полегить воно по світі,
Наче тая вільна птиця.

„З словом зіллються в темниці
Гіркий жаль і тяжка туга,
І тоді потрійна стане
І страшна його потуга.

„І поет від свого люду
Не почує слів догани
В день сумний, коли на нього
Накладатимуть кайдани!“

Так до віку у темниці
Довелось поету жити,
За тюремний спів він мусів
Головою надожити.

Та залишилися на світі
Молоді його нащадки,
Що взяли собі у спадок,
Всі пісні його, всі гадки.

Здійнялось повстання в краю
І Бертолъдо вбили люде,
Та й гадали, що в країні
Більш неволі вже не буде.

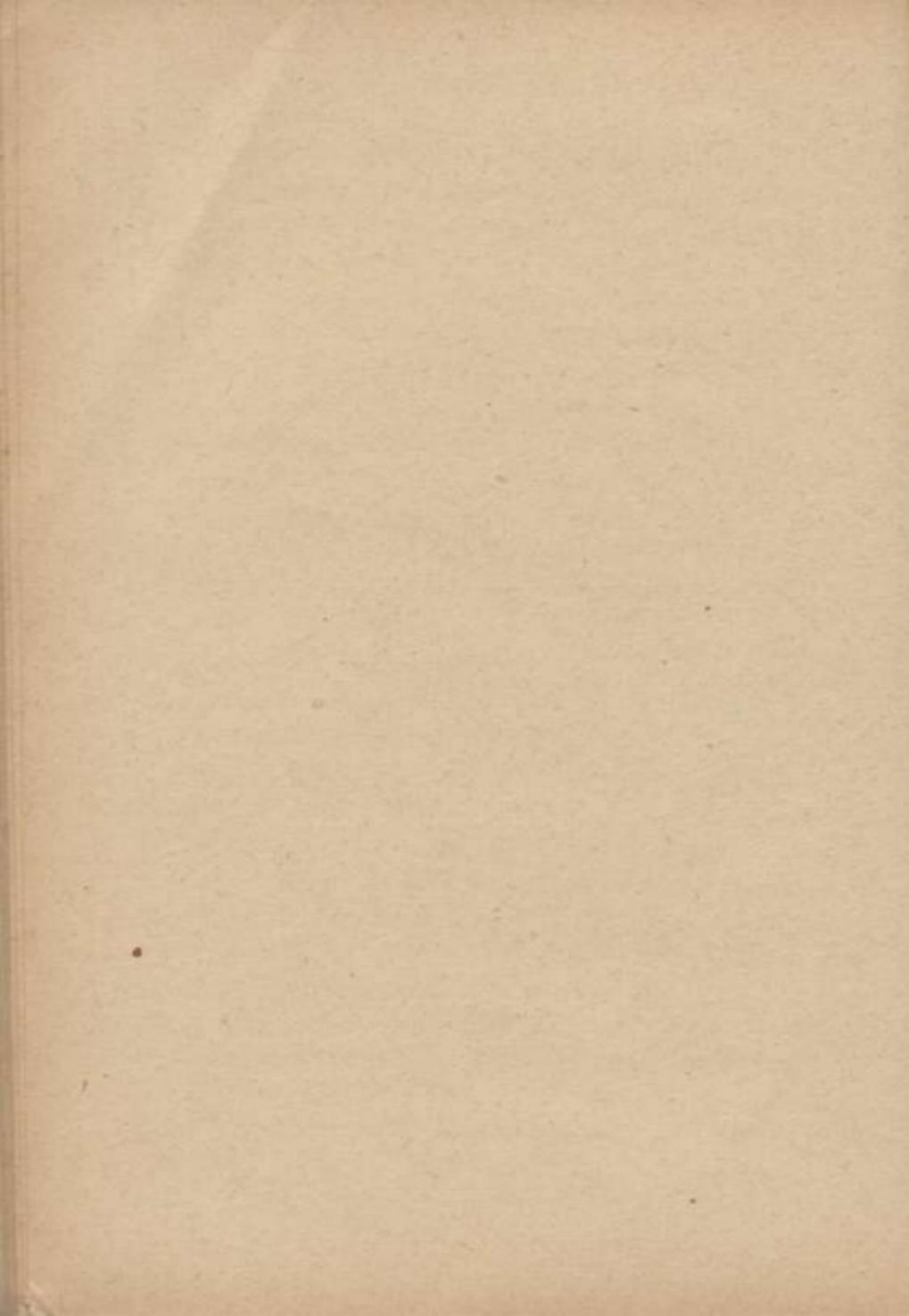
Та зостався по Бертолъду
Молодий його нащадок,
І пиху його й маєтки
Вів забрав собі у спадок.

І тепер нащадки графські
Тюрми міцні будують,
А поетові нащадки
Слово гострес гартують.

Проти діла соромного
Виступає слово праве—
Ох, страшне оте змагання,
Хоч воно і не кріаве.

А коли війна скінчиться
Того діла й того слова,
То скінчиться давня казка,
А настане правда нова.

ОДНО СЛОВО.



Було їх тута три, чужих людей;
тепер нема. Один умер одрау,
як тільки-що приїхав, був слабий,
такий, як дівчина, огнем все дихав,
не єв нічого, тільки сніг і лід,
і з того вмер. Другий „чужий“ поїхав
кудись, не знаю, може що до дому,
а може далі, ми не розібрали,
як він казав. А третій залишився
ще довго тут. І сам у хаті жив,
не хтів нікого. Я ходив до нього,
мій син ходив, сусіди теж ходили.
Приходили—він нам казав: „сідайте“
(так і казав по напому,—навчився
і цього слова, й інших слів багато)
І ми сідали, він давав нам чаю,
і до вогню пускав, і так давав
що-небудь, що просили, тільки часом
нічого не було, то так сиділи:
він в книжку дивиться, а ми на нього.
І довго так, аж поки нудно стане

А спати не давав у нього в хаті.
Казав: „Ідіть, я буду спати сам,
я буду сам“—і так показає палець
один, що так один він буде в хаті.
І вже тоді, як хто не йде, він візьме
за плечі й виведе за двері геть.
Не бив, а так виводив—він ніколи
не бив нас. Як лихий бував, тоді
кричав, ногами тупав, щось багато
по своєму балакав, тільки ми
того не розуміли. Часом так,
хто зна чого він сердився—чужий,
його не розбереш... Ну, все ж був добрий,
не то, що наш „тойон“¹⁾. У нас казали,
що може він дурний, того і добрий.
Але ж дурний хіба на книжці знає?
Він знат, куди і звідки річка йде,
і хто від чого хворий, хто умре,
хто видужає. Він багато знат,
дурний того не знає. Ми питали,
чи він розумний, і чи в нього дома
усі такі. То він сміявся тільки,
нічого не казав, не вмів сказати,
а може, не хотів. Він потім знат
багато говорити і пісень
навчився наших,—дивиться на книжку,

1) „Тойоном“ звату на півночі усакого начальника.

таку, що сам зробив, і так співає,
як ми колись співали, геть до слова.
А пастки ставити і невід затягати
не вмів і не навчився, хоч і хтів.
Мороау він боявся. Рідко-рідко
виходив на мороз. Тоді як сполох¹⁾
бувало видко, він тоді виходив,
хоч і мороз, любив на те дивитись.
У йхній стороні нема такого.
У йхній стороні її зімою сонце
і щось таке росте, що в нас нема,
і різне єсть таке, що ми не знаєм.
Він нам хотів про все те розказати,
але у нас те все ніяк не зветься—
казав „чужий“—нема в нас слів таких.
Він нам по своєму казав слова,
як зветься це і те, я знов тоді,
тепер забув—давно було, старий я,—
тоді ще молодий був. І „чужий“
був молодий, а борода велика...
Ще поки був здоровий, не така
була та борода, а як заслаб,
то виросла така, що аж по пояс,
так наче в казці.. В нас таких немає.
Він ів, і пив, і спав, все як здоровий,

1) Сполохом звуть ріжнобарвне сльво на небі, що
дуже часто бувало видко вночі в холодних північних
полях

казав: „нічого не болить“. А схуд
і перше все лежав, дивився в стіну,
ні з ким не говорив і виганяв,
як хто приходив в хату. Потім раз
прийшов до нас у хату сам. Багато
казав нам і співав своїх пісень,
все про таке, що в нас його немає.
ми слухали, а потім всі поснули.
Прокинулись—він плаче. Ми питаем:
„що хто тобі зробив?“—„Ніхто нічого“.
Так і пішов, і більше не приходив.
А ми ходили часто до „чужого“,
як він лежав. Він вже не був лихий,
не виганяв нікого, тільки часто
так якось плакав і сміявся разом
і все хотів одно якесь там слово
нам розказати так, щоб зрозуміли,
казав, що лехше буде, як розкаже.
А ми таки того не розібрали,
то щось таке, що в нас його нема.
Нерааз казав, що як би те одно
йому хто дав, то він би був здоровий.
Питали ми, чи то яка ростина,
чи звірь, чи птиця, стріва, чи одежа.
Казав, що ні. Раз батько мій сказав:
„Як би тут був твій батько або мати,
брат чи сестра, чи жінка, певне б ти
тоді здоровий був—це ж певне їх

немає тут, і може її звуується так,
як в нас ніхто не зветься?“ Він подумав,
а потім головою покивав,
і каже: „ні, ще гірше б я журився,
як би її вони усі були в цій пущі,
як би її вони без того пропадали,
без чого я тут гину“... Батько мій
спитав його: „А в вашій стороні
того багато є?“ Він знов подумав,—
такі якісь у нього стали очі,
як в оленя, що на морозі плаче.

„Ні, каже, в нас його теж не багато,
ми більше мучимось, коли б здобути,
ніж тішимися з нього, але все ж
нам часом хоч здається, що вже маєм
хоч трошечки, або от-от здобудем,
або хоч забуваєм, що нема.“

Але ж ми живемо хоч трохи... ну, не знаю,
як це по вашому... не так, як тут живуть“.
На це і я сказав: „та вже ж, у вас
і їжи її всього більше“.—„Ні, не те,—
сказав чужий,—я не про те кажу.“

Ну, от коли хто хоче вийти з юрти¹⁾,
а тут його не пустять, ще її прив'яжуть,
то як по вашому, де він сидить?“

¹⁾ Юртою зветься курінь закритий повстю або завіря-
чими шкурами. В таких юртах живуть люді по холод-
них північних краях.

— Та вже ж у юрті! всі ми загукали.

— „А як не в юрті, а де небудь так,
аби це там було, де він не хоче,
то це як зветься?“ — Тут ми не вгадали:
один казав: „у лісі“, другий „в полі“,
усе не доладу, а я мовчав,

бо що так говорити, як не знаєш?

Чужий усе загадував: „Ну, добре,
а як то зветься, як хто має пташку
таку, що довго вже сиділа в нього,
і випустить летіти, як сказати,
куди він випустить її?“ Знов кажуть
хто „в полі“, хто „в тайгу“¹), а хто — „на сніг“.
Чужий розсердився та вже до мене:
„Ну, каже, як тебе тоюн посадить
в холодну“... „За що він мене посадить?
Я заплатив усе!“ кажу чужому,
та й сам розсердився. Той засміявся.

— „Ну, каже, не тебе, так кого,—
то що тому найгірше у холодній,
чи те, що істи й пити не дають,
чи те, що родичів нема в холодній,
чи те, що йти до дому непускають
і не дають робити, що він хоче?“

— „Та як кому, хто що найбільше любить“, —
сказав мій татко. Тут чужий зрадів

1) Тайгою ввуться в Сібірі величезні темні ліси, що
вкривають собою сонве всю цю прашу.

(не знаю вже, чого!) і знов питає:

— „Отож, коли ходити любить, щоб пускали ходити скрізь, робити все, що хоче, то як сказати, що він любить? тільки одним сказати словом? Ну, хто скаже?“
Тут хто сказав: „робити“, хто — „ходити“ а хто — „не знаю“. Зморщився чужий:
„Ні, каже, все не те, немає слова!

Ну, я вам так, без слова розкажу, ви тільки добре слухайте“. — „Та добре“, сказали ми, хоч нам уже обридло, та жаль було чужого, бо слабий.

Він став казати: „Бачите, для мене найкраще те, як можна скрізь ходити і все робити, от цього їй немає“.

Ми засміялися: видумав чужий!

Він скрізь ходив, куди і ми ходили, хіба що сам не хтів, коли мороз, а то ходив на влови і на рибу і раз далеко їздив до „чужих“, і до тойона, та їй до нас приходив, усюди був, і все робив, що хтів; дивився в книжку, сам робив книжки, і шив, і чай варив, і ів, що хтів, що тільки мав, не одбірав ніхто.

„Хто ж не дас ходити і робити?
кажу їому — не ми ж?“ — „Та ні, не ви!“
— „Хіба тойон? Так він коли приїде!

А ти собі тим часом скрізь ходи
і все роби, що хочеш, ми не скажем
тойонові! — „Тойонів тих багато,
не тільки цей один“, сказав чужий.
— Так ті ще далі, ніж оцей, бо зроду
люді не приїздять, ти їх не бійся,
не знатимуть, — вмовляє ми чужого,
а він махнув рукою: „Що казать вам!
Не знаєте! Куди я тут піду?
І що я тут зроблю у вашій пущі?
А геть від вас поїхати не можу,
нема ж мені тут... ех, немає слова!“
Та як замовк чужий, то так до ночі
просидів і до нас не озвався.
Не знаю й досі, що йому зробилось,
що він такий лихий в той вечір був!
І нашо там йому здалось те слово?
Нема, ну, то, й нема! багато слів
було у нього в книжці, ну, й казав би
собі, яке хотів, а ми не знаєм,
у нас нема книжок і мало спів.
Еге, не доказав я про чужого.
Так знаєте, умер він. Я до нього
усе ходив. Питав я раз його,
чого він умірає, чи з морозу,
чи з кого слабість перейшла на нього
(він часом так про інших говорив,
коли хто умірав), — „тож ти розумний,

сказав я,—знав про інших,—знай про себе”.

А він сказав: „я знаю, я від того
вміраю, що у вас нік не зветься,
хоч есть його без міри в вашім краю,
а те, від чого міг би я ожити,
не зветься теж нік, немає слова,
але його самого в вас нема...”

Як би було хоч слово, може б я
ще й жив би з вами”... і чужий аж плакав,
як те казав, і я заплакав з ним,
бо жаль було чужого, добрій був.

А теє слово раз мені казав
чужий по своїому, та я його забув,
чуже воно, та й що ним назвати?

Не треба нам його. Чужим бач треба,—
казав чужий, що не один вмірас
отак як він і ще умре багато...

Уже б ми йм казали теє слово,
як хто з чужих людей отак заслабне,
так що ж, коли його у нас нема.

І що воно й до чого теє слово?

То, певне, чари, то якесь закляття,
коли від того люде умірають....

ВІЛА - ПОСЕСТРА.

Гей, на Бога, що за дивне диво?

Не знайшов юнак з ким побрататись,
не знайшов між хлощів побратима,
не знайшов межи дівчат посестри,
а надибав вілу білу в горах,
вілу білу з поглядом урочим,
обмінявся з нею пірначами,
цілував її в обличчя біле,
стиснув руку і назвав: „посестро!“
а вона його: „мій побратиме!“
та й помчали вкупні геть у гори.

Ідуть поруч по горі зеленій,
і говорить побратим посестрі:
„Віло біла, любая посестро,
чи ти бачиш, як чорніє долом?
чи то галич налетіла чорна,
чи то гору Турки обступили?“
— „Побратиме, то не чорна галич,
тілько Турки гору облягають,
облягають, хмарою поймають,
хутко нас вони обступлять колом“.

— Віло біла, любая посестро,
утікай, поки адрова, авідси!
В тебе кінь крилатий, чарівницький,—
як майнє, то не збіжатъ і Турки
на своїх арабських виноходцях“.

— „Бійся Бога, милий побратиме!
Що за слово ти осе промовив?
Чи на те ж браталась я з тобою,
аби мала так ганебно зрадить?
Коли хочеш, утікаймо вкупі,—
дужий кінь мій нас обох врятує“.

Згорда мозив побратим на тее:
„Неподоба лицарю втікати!“

Вже ж на те не обізвалась віла,
лиш коневі крила буйні вяже,
щоб не здумав сам майнути вгору,
потім вяже поводи до купи,
аби коні в ростіч не розбіглись:
„Се ж я наші долі поеднала“.

Побрятим іще І вмовляє:
„Віло біла, любая посестро,
хоч у тебе розум чарівницький,
але в тебе все ж дівоче серце,—
як обступлять вороги тісненько,
то коли б ти, сестро, не злякалася“.

Не сказала віла біла ї слова,
тілько погляд кинула урочий,
наче той пірнач блискучий, гострий.

Ще хотів юнак їй щось промовить,
та навколо Турки обступили,
заячали, наче хижі круки,
зайняли посестру її побратима,
хочуть їм назад вязати руки,
та в ясир забрати молоденців.

Але ті немов орли завзяті,
не даються ворогам в неволю,
хоч і знають, що не вборонитись,
не хотять зганьбити ясну зброю.

Скарай, Боже, злого яничара!
перебив коню на крилах пута.
Вілин кінь почув, що крила вільні,—
як шарпнеться, як майне угору,
перервав і поводи шонкові
та й злєтів із вілою під хмару.

Тут закляв юнак свою посестру:
„Скарай, Боже, тебе, віло біла,
що зламала ти братерське слово!
Щоб і той не мав до віку щастя,
хто коли збратається з тобою!“
Кинув геть юнак пірнач злотистий
і зломив на двое гостру шаблю:
„Гинь ти, збroe, коли гине пширість!..“

Бачить віла згубу побратима,
в діл спадає, наче стрілка з лука,
та, на лихо, не на гору впала,
а в долину, на зелену сосну,

зачепилася там завоем білим,
наче хмарка, що сплила з верхівля.
Добува блискучу шаблю віла,
обтинає білу намітку,
наче сарна кидається вгору,
до свого юнака-побрата.

Добіга до полонини віла...
Леле Боже! там нема ні духа,
тілько чорна вся трава від крові.
Гляне віла: кручі та узгір'я,
та кудою ж Турки подалися?
Де вони поділи побратима?
Чи живий віл, чи пішов до Бога?

Зарадила, загукала віла:
„Гей ти, коню, ти маро крилат!
Де ти там під хмарами ганяєш?
Через тебе побратим загинув,
поможи ж мені знайти хоч трупа!“

Кличе віла і гукає, її свище,—
по долинах люде кажуть: „Буря!“
Кличе віла, а сама блукає—
по узгіріах, загляда в безодні,
все шукає свого побратима.
Потьмарився віцій розум з туги,
і померк урочий погляд з горя,—
не пізнати, що то віла біла.
Так не день, не два вона блукала,
викликала огиря з-під хмари:

Аж нарешті кінь почув той посвист,
прилетів з просторів невідомих,
впав до долу, мов гарача куля.

Закипіло серце вілі білій:—

„Ой ти, коню, ти, проклита зрадо!
Хоч би я могла тебе убити,
все б мені на серці легше стало!..“

Обізвався віщний кінь до вілі:
„Не клени, кохана господине.
Як би я тебе не виніс в небо,
ви б дістались у полон обое.
Не на те ж ти відою вдалася,
щоб тебе взяли людські руки!“

Мовчки віла огиря сідлає,
а на серці мов гадюка веться.
Віщний кінь словами промовляє,
потішає господиню любу:
„Не журися, люба господине,
не журися, в тугу не вдавайся.
Ми знайдемо твого побратима.
Як живий він, ти його врятуеш,
а як мертвий—чесно поховаеш,
та й не буде межи вами зради!“.

Мовчки віла на коня сідає
і пуска вуздечку геть на вітер.
Кинувсь огир наче віща птиця,
де гора—орлом перелітає,
кида в кручу погляд соколиний,

по долинах ластівкою веться,
по-над містом проліта совою,
темну ніч проїма вогненним зором.
Тож літали три дні і три ночі
та її спинились у Стамбулі місті.
Перебралась віла за Туркеню,
в просту одіж, мов яка селянка,
ходить скрізь по вулицях, майданах,
де стоять невільники на продаж,—
є багато всякого юнацтва,
та немає побратима вільни...

У султана білій палати,
а під ними чорні темниці,
там сидять в неволі бідні бранці,
світа-сонця не видаютъ в очі.
Тілько ніч покрне всі дороги,
віла йде по-під темничні мури,
напускає туману на варту,
насилає сон твердий на неї,
приникає вухом скрізь до мурів,
наслухає, чи не чутно гуку.
Віщий слух у вілі-чарівниці,
та мовчить темница, як могила.
Аж на третю ніч почула віла,
як хтось тяжко застогнав за муром:
„Скарай, Боже, тую вілу білу!“...
Як почула те стогнання віла:—
„Ох і леле! голос побратима!“...

Добуває віла запоясник,
мур довбає, твердий камень краще,
пробиває шпарочку вузеньку,
подає до побратима голос:
„Не клени мене, коханий брате,
зглянись на Бога й на святого Івана!
Я ж тебе не зрадила, единий,
зрадив нас обох мій кінь крилатий.
Розрубав на крилах пута ворог—
кінь шугнув зо мною по-під хмару.
Свідчусь Богом, і того не хтіла!
Ось я тут стою коло темниці,
я прийшла тебе порятувати“.

Обізвався побратим до вілі:

„Щира дака, любая посестро,
що прийшла мене порятувати.
Шкода тілько—вибралася пізнецько,
десь для Турків довго чепурилась!“

Облилося кровю серце вілі:

„Побратиме, зглянись на Божу даску!
Як би ти мене тепер побачив,
не сказав би—віла чепурилась!...“

Тут лагідно бранець її промовив:

„Помирімось, любая посестро.
Що минуло, того не вернути,
а мене вже ти не порятуеш.
От, спасибі, шпарку прорубала,
хоч побачу промінь у темниці,

поки Бог до себе прийме душу.
Ох, коли б вже Він прийняв скоріше!
Десь про мене тут і смерть забула"...

Знов до нього віла промовляє:
„Не кажи так, милий побратиме,
бо живий живе гадати мусить.
Варта спіть, на вулицях безлюдно.
Я віконце ширше прорубаю,
я спущу тобі памітку білу,
ти по ній дістанешся до мене.
Тілько свисну—миттю кінь прилине.
За хвилину ми вже в горах будем“.

Обіавався побратим до віли,
промовляє, мов ножами крає:
„Що минуло, те вже не вернеться,
бо нема для мене волі ї в горах.
Вже мені сириця тіло зазіла,
а залізо кости перегризло,
а темниця очі помутила,
горде сердце висунув той сором,
що зламав я сам почесну зброю,
і живим до рук віддався Туркам.
Вже мені тепер життя немиле,
чи в темниці, чи на вільній волі“.

Ще до нього віла промовляє,
ще в останнє заклинає Богом:—
„Я сама спущуся у темницю,
я таки тебе врятую звідти.

Аби нам дістатися у гори,
я тебе там вигою, мій брате.
Я ж недарма віла-чарівниця—
вмію гоїть всі юнацькі рані“.

Та на тес побратим до віли
не говорить, тілько словом стогне:
„Шкода праці, любая посестро!
не з юнацьких ран я погибаю.
Хоч іди, поглянь сама на мене,
то й рука не здійметься, щоб гоїть.
Як що ти мені посестро вірна,
то зроби остатню послугу:
одбери мені життя, чим хочеш,
аби то була почесна зброя,
поховай десь тіло се стражданне,
щоб над ним алий ворог не знущався.
Коли ти мені сього не зчиниш,
то таки зрадливе в тебе серце“.

Заридала, затужила віла,
закувала, як зозуля сина:
„Що ти кажеш, побратиме любий?
Чи рука ж моя на те зведеться?“

Тут озвався побратим до Бога:
„За що, Боже, покарав так тяжко,
що не дав юнака побратима,
а судив посестру—сюю вілу?
От тепер я помочи не маю,
тілько маю жалощі дівочі.

Чи й без них мені не досить жалю?“

Вже не мовила ні слова віда,
лиш махнула білим завивалом.

Спалахнула ясна блискавиця,
посліпила всю турецьку варту,
пропалила всі темничні двері,
просвітила вілі шлях до брата.
Тілько раз поглянула на брата
віла біла—і замерло серце.

Не юнак лежав там молоденький,
тілько дід старий, як голуб сивий,
весь потертій сировим ремінням,
а крізь рани живі кости світять.
Він не став на зустріч вілі білій,
тілько стиха бранув кайданами.
Знов махнула віла завивалом,
освітила ясно всю темницю.

— „Ось я тут, поглянь на мене, брате!“
Обіавався бранець ледве чутно:
— „Не добачу,—потьмарились очі“...

І здавила груди віла біла,
щоб не трісло серце з туги-жалю,
не могла здобутися на слово,
тілько ледве здобулась на посвист,
щоб коня приклікати до себе.
Миттю кінь почув той тихий посвист—
от він вже на брамі камінь креще.
Узяла жа руки віла вязня,

садовить в сідло поперед себе.
Побрратим же не сидить як лицар,
а тремтить і гнеться як дитина,
і квилить, і стогне, і вілу просить:
„Не неси мене високо, сестро!
Серце тліє, моторошно, жаско!
Ох, лиши мене в темниці краще!“...

Стиха, стиха віла промовляє,
мов з під каміння виходить голос:
„Прихились до мене, побратиме,
я тебе піддержу, ти не бійся“.

„Обняла посестра побратима.
Тож лівиця щільно пригортає,
а в правиці запоясник бліснув,
тай убився так глибоко в серце,
що порвав би два життя одразу,
як би віла смертною вдалася.
Але віла при житті зісталась,
тілько серце кровю обкиніло.
Кінь крилатий кров почув гарячу,
знявся вгору мов крівава іскра
і помчав далеко, в дикі гори,
та й спинився там на полонині,
став копати суходіл копитом,
за хвилину зибив чорну яму.
Тут з коня зіходить віла біла
і здіймає свого побратима,
завиває у намітку білу

і кладе на вічний сон у яму.
Ще ж із ним ховає заповітник,
щоб не йшов на той світ безоружним.
У приполі чорну землю носить,
насипа могилу як найвище,
аж гора до неба стала близьча.

Поховала віла побратима,
сіла-впала на коня й гукинула:
„Ой неси мене, неси в простори!
Туга давить! Серцю тісно в грудях!“

Кінь злетів високо аж за хмари—
хоче датъ простору господині.
Погребовий спів заводить віла,—
людє кажуть: „грім весняний чутно“.
Сльоза ронить віла в лютім горі,—
людє кажуть: „се весняний дощик“.
Ходять в горах світляні веселки,
по долинах оживають ріки,
в полонинах трави ярі сходять,
і велика понадхмарна туга
нам на землю радістю спадає.

ІЗОЛЬДА ВІЛОРУКА

Основа цієї поеми взята з середньоїчного роману „Трістан та Ізольда”, що колась у численних версіях на різних мовах був широко розпросторений по всіх європейських, в тім числі й по славянських сторонах. Зміст його — фатальне та нещасливе шлюбу лицаря Трістана і його королеви Ізольди Злотокосої. Се кохання повстало з чарівного данини, любовного напою, випитого червя помилку. В деяких версіях гадується ще і друга Ізольда — Білорука, що кохалася з Трістаном тоді, як він був у розвуці з першою милою — Ізольдою. Л. У.

I.

Трістан блукав по лісі,
ловив зелений шум,
хотів йому віддати
свое кохання й сум.

Та ледве де береза
лагідно зашумить,
Ізольдин голос любий
він агадує в ту мить.

Крізь віття сине небо
прогляне в вижині,—
Ізольдині він очі
спогадує ясні.

З одчаю на узлісся
іде сумний Трістан,
аж там злотистим житом
піснитъ розлогий лан.

Ізольду Злотокосу
Трістан і тут згадав,
упав у борозенку
і тяжко заридав.

Прийшла дівчина жати
і постать зайняла,
почула те ридання
і близче надійшла.

Мов доля необорна
була її краса
і чорна мов те горе
була її коса.

Хороші в неї очі
і темні мов одчай—
хто гляне в тєє пекло,
то забуває раї.

А голос у дівчини—
мов тої скрипки спів,
що викликає мертвих
на танець із гробів.

І вивела Трістана
вона з одчаю тьми
лілейними руками
та спільними слізами.

Спітав він: „Як ти звешся,
дівчино таємна?“
— „Ізольда Білорука“, —
відмовила вона.

— „Се імення — найсвятіше
в сім світі і в раю!
Ізольдо! Ох, Ізольдо!
Прийми любов мою!“

ІІ.

„Ти пестив так ніжно мене,
коханий Трістане,
а в очі так сумно дививсь,
аж серденько вяне.

„Мені ти уста цілавав
і руکі біленькі,
а слози на коси мої
котились дрібненькі.

„Мені ти слова промовляв
палкої любови,
чому-ж вислухати не хтів
моєї розмови?“

— „Ізольдо, Ізольдо моя,
в очах твоїх темних
хотів би я бачити блакитъ
країв попадаємних!

„Ізольдо, Ізольдо моя,
коли-б твої коси
мінилися золотом так,
як житні покоси!

„Твій голос, Ізольдо моя,
рвачкий та жагливий,
коли-б він як шелест берез
був тихий, пестливий“...

— „Неварто журитися тим,
коханий Трістане!
Хрещеная мати моя
мені та достане.

„Бо мати хрещена моя
то фея Моргана“.

— „Біжи-ж ти до неї мерцій,
Ізольдо кохана!“

III.

„Ой, матінко-феє Моргано,
зміни мені вроду мою!
Хай буду білява та ясна,
мов ангел у Божім раю“.

— „Ох, донечко люба Ізольдо,
се-ж я тобі вроду дала,
в колиску дарунок принесла,
як ти там лежала мала.

„Красі твоїй, доню Ізольдо,
ніхто ще догани не дав“.

— „Журлива ся темная врода,
мій милий від неї ридав.

„Дай, матінко, злата й блакиту,
некай же я буду ясна,
хай милий мені усміхнеться,
як сяя весела весна!“

— „Гаразд, моя доню Ізольдо,
я золота в сонця візьму,
блакиту морського позичить
попросим русалку саму“.

— „Навчи мене, матінко-фее,
розмови берез у гаю,
хай буде мій милий щасливий,
як дрібна пташина в маю“.

— „Ще краще ніж тій берези
шумлять веретенечка фей,
бо все наймилійше вчуває
в тім гомоні кожен з людий.

„Що скочеш, коханая доню,
тобі я зміню в одну мить,
одного не зможе Моргана—
твоєї душі одмінить“.

IV.

У темнім лісі знов Трістан
самотну терпить муку,
і жде до себе і не жде
Ізольду Білоруку.

Коли щось шурхнуло мов птах,
з кущів струсило росу,
і враз Трістан побачив там
Ізольду Злотокосу.

Ті самі очі і коса,
та сама тиха мова...
Душа Трістана в небеса
полинути готова!

„Се ти, єдиная моя?
Се ти, моя царице?
Сюди з-за моря приплила,
кохана чарівнице?

„Та як же випустив тебе
король той недоріка?
Чи ти для лицаря свого
убила чоловіка?

„А де-ж твій кубок золотий
і те дания уроче?
Тепер свідомо я до дна
його допю охоче!

„Нашій кохання нам залде
і загадку про розлуку“.

— „Трістане! ти хіба забув
Ізольду Білоруку?“

— „Вона забудеться тепер,
як ночі тінь минуда!“

— „Трістане! Що, коли вона
про тебе не забула?“

— „Нехай вона в Єрусалим
іде на прощу боса.

Тепер до мене прибула
Ізольда Злотокоса!“

— „Трістане! в тебе є гріхи,
великі, непростимі;
на їх навряд чи прόща є
в святім Єрусалимі“.

— „З тобою, люба, я готов
іти на вічні муки!“

— „Трістане! Годі вже размов.
Поглянь мені на руки

„Згадай, кого ти посилав,
сьогодні до Моргани!
Куди-ж тепер мене пошлеш
загоїть в серці рани?

„Хоч зникла тьма з очей моїх,
зате лягла на душу.
Ти чорний камінь там поклав,—
повік його не зрушу.

„Нехай же знов моя коса
чорніє мов жалоба!
Я сеї барви не зміню
від нині вже до гроба“.

V.

Трістан у недузі лежить,
ослаб мов дитина,
Не служать нічого йому
всі чари Мерліна.

А фея Урганда а-за гір
сказала лукава:
„Тут може одна помогти—
Ізольда Білява.

„При тій злотокосій тебе
і смерть не поборе“.—
І вірного друга послав
Трістан геть за море.

І другові так наказав:
„Як згодиться мила,—
ти свій корабель нарядж
у білі вітрила.

„Як ні—то напини лиш одно,
велике та чорне,
хай потім у нього мій труп
чорнива угорне“...

VI.

„Піди, піди на беріг, Білорука,
прошу тебе, молю тебе, піди!
Там є гора висока та стрімчаста,
на неї зліз' і подивись туди,
де море хвилю гонить із півночі.
Вертайся вмить і розкажи мені,
чи не леліють білі вітрила
на виноколі в сизій далині“.

І мовчки йде Ізольда Білорука
на беріг моря, на високий шпиль...
Ох, щось біле здалека на морі!
Вітрила то, чи тілько піна хвиль?..

Вернулася Ізольда Білорука.
Трістан питав: „Що? Яка яса?“
— „Щось мріє там далеко у просторі“.
— „Щось біле?!... — „Чорне, як моя коса“.

І враз душа Трістанова порвала
ждання шнурок, що здергував її,
і злинула мов пташка вільнокрила
далеко, у незнаній краї...

* * * * *

— „Ходи, ходи, Ізольдо Злотокоса!
Тебе давно Трістан твій вірний жде.
Між скелями не бійся заблудитись,—
Ізольда Білорука проведе.

„Іменнями посестри ми з тобою—
так як вечірня її ранішня зорі.
Чи то-ж не диво, що тепер судилось
розлить нам заграву в одній порі?

„Колись і я була на час-годину
такою ясною, як ти тепер”...

— „Посестро, голос твій мене лякає!
Скажи по правді! Мій Трістан умер?!”

— „Ізольдо Злотокоса, Бог розсудить,
чий був Трістан, чи твій, чи може мій,
та бути з ним аж до його сконання
дісталося таки мені самій.

„Ти не привезла чорного вітрила,
не жалібна ясна твоя краса.
Та мілій в гріб не ляже непокритий,—
його покриє чорная коса”.

З М І С Т.

СТОР.

Л. Українка. Є. Филипович	I—X
Давня казка	1
Одно слово	39
Віла-Посестра	51
Ізольда Білорука	65

